SWV de Eem

ELK KIND ZIJN EIGEN WEG

Leren

Leesproblemen en dyslexie

SWV de Eem
ELK KIND ZIJN EIGEN WEG

Theoretisch kader

Wat zijn leesproblemen en dyslexie?

In groep 3 is het moment voor veel kinderen dat ze gaan leren lezen en kennis maken met de wereld van tekens en klanken. Veel kinderen kijken er echt naar uit. Niet bij alle kinderen loopt het leren lezen vanzelf, de verschillen kunnen in het begin heel groot zijn. Sommige kinderen leren bijna vanzelf lezen en bij andere kinderen moet er veel geoefend worden. Daarnaast is er een groep waar ook het oefenen niet voldoende helpt om de tekens en klanken te onthouden, te herkennen en ermee te kunnen experimenteren.

Om van een probleem of stoornis te kunnen spreken, moet er heel wat tijd en energie geïnvesteerd zijn, zeker wel een jaar. Tijdens dit schooljaar kunnen er al signalen zijn dat het aanleren van de tekens, de klanken en het lezen van eenlettergrepige woorden veel meer oefening en extra instructie vraagt dan bij de meeste kinderen. De eerste handelingsplannen worden al bij de herfstsignalering opgesteld voor deze kinderen. Blijft het kind ondanks deze extra instructies, het vele oefenen op school en thuis, ernstige achterstanden houden dan kan er gesproken worden van een ernstig probleem met het leren lezen.

Er zijn ook kinderen die de eerste stappen in het leesproces normaal doorkomen en in de problemen komen als er meer gelezen moet worden; als de zinnen langer en complexer worden en de teksten meer inhoud gaan krijgen. Vaak blijft het tempo van het lezen achter en lopen ze later in het technisch leesproces vast. Het kan dan zijn dat ze veel gaan raden naar woorden of langere woorden niet direct kunnen lezen. Dit heeft gevolgen voor andere vakken, zoals het begrijpend lezen.

Er zijn twee belangrijke onderliggende factoren die de oorzaak kunnen zijn van de problemen bij het leren lezen. Dit kunnen zijn automatiseringsproblemen en/of problemen met de fonologische vaardigheden. Deze problemen kunnen veroorzaakt worden door problemen met de visuele informatieverwerking en/of de auditieve informatieverwerking.

Uitgebreid psychologisch en orthodidactisch onderzoek door een gezondheidszorgpsycholoog of een orthopedagoog-generalist kan uitwijzen of er sprake is van een leesprobleem of een leesstoornis, dyslexie. Dit onderzoek geeft antwoord op de vraag wat de oorzaak kan zijn van deze problemen en de ernst van de problemen. Tevens komen hier gerichte adviezen voor de remediale hulp naar voren.

© Oudervereniging Balans, oktober 2015

In de onderbouw

In groep 1 en 2 gaan kinderen ontdekken dat woorden uit losse klanken bestaan, zoals de “k” is de eerste letter van kip. Dit is het fonemisch bewustzijn. Een goed ontwikkeld fonemisch bewustzijn is de belangrijkste voorwaarde voor het leren lezen in groep 3.

Kinderen leren de eerste letter/klank van hun naam of al alle letters en klanken in groep 2. Sommige kinderen leren ook al de eerste woorden lezen.

Vanaf groep 1 is het heel belangrijk om de taalontwikkeling van ieder kind goed in de gaten te houden. Als leerkracht hoor je of een kind alle letters goed uitspreek en in goede zinnen praat. Kinderen moeten een verhaaltje kunnen na-vertellen en rijmpjes en versjes kunnen onthouden. Interesse tonen in boeken en het kunnen luisteren naar verhalen, is eveneens belangrijk.

In groep 2 zijn de ontwikkeling van het taalbewustzijn en de letterkennis belangrijke observatiepunten. Het kunnen uiteenleggen van een woord als brand – weer - auto, het kunnen rijmen van woorden als pop - kop en het herkennen dat kat en koe met dezelfde letter/klank beginnen.

Bij problemen van de bovengenoemde gebieden is overleg met ouders en intern begeleider over de extra aandacht die er moet komen noodzakelijk. Het raadplegen van een logopedist is zeer zinvol. Logopedisten kunnen al heel vroeg gerichte hulp geven voor de taalontwikkeling, het taalbewustzijn en het fonemisch bewustzijn.

Geef ouders adviezen over alle prentenboeken, spelletjes, tijdschrift als Bobo en de computerspelletjes voor het inoefenen van de letters en klanken. Voorlezen en ook samen Sesamstraat kijken kunnen veel bijdragen aan de hele taalontwikkeling.

Houd kinderen waarbij dyslexie in de familie voorkomt, samen met de ouders, extra in de gaten!

In de midden- en bovenbouw

De leesmethodes voor groep 3 en 4 geven stap voor stap aan welke stof aangeboden moet worden. Daarnaast zijn er uitgebreide instructies over wat te doen als kinderen trager of sneller de stof doorlopen. De toetsmomenten van de methode en de afname van de Cito –toetsen zijn de pijlers van de technisch leesontwikkeling in groep 3 en 4. De grootste problemen in groep 3 en 4 zijn problemen met de fonologische vaardigheden; het goed kunnen verklanken van tekens en koppelen van tekens aan klanken. Zo kunnen ze woorden zelf leren ontsleutelen en komt het lezen op gang.

In groep 5 tot en met 8 kunnen de meeste kinderen de klanken en de tekens goed aan elkaar koppelen. Het kan wel zijn dat dit nog onvoldoende vlot gaat en kinderen nog blijven spellen en ook al gaan raden. Andere problemen die kunnen ontstaan of blijven als de ‘vaardigheden’ onvoldoende ontwikkeld zijn:

- het lezen vraagt veel energie
- het lezen verloopt trager
- minder zelfstandig lezen en zo minder oefenen
- ontwikkelen onvoldoende leesstrategieën
- motivatie kan zwakker zijn en hierdoor wordt er ook minder geoefend.

© Oudervereniging Balans, oktober 2015

Wees alert dat een trage leesontwikkeling gevolgen heeft voor het zelfstandig kunnen werken met het taalboek, begrijpend lezen, sommige rekenopgaven en ook gevolgen heeft voor de andere vakken.

Leeskilometers maken is het allerbelangrijkste. MAAR het kind moet wel gemotiveerd zijn om te lezen. Met tegenzin lezen geeft geen succeservaring en er wordt weinig geleerd. Ga samen met het kind op zoek welke boeken, tijdschriften of ander leesmateriaal bij het kind passen zodat lezen hem iets leert en dat het ook leuk is.

Wat is de kracht van het kind?

Het is zinvol om met het kind te bespreken dat jij als leerkracht ziet wat het al goed kan en waar het problemen mee heeft. Zo weet het kind dat het hulp kan vragen en dat jij wilt helpen. Het is altijd noodzakelijk dat er extra geoefend wordt, ook dit kan heel goed besproken worden. Als je een goede hardloper wil worden, moet je ook veel oefenen. Afspraken maken met het kind en de ouders wanneer en hoelang er thuis geoefend moet worden (nooit langer dan 15 minuten, liefst 5 tot 10 minuten iedere dag). Goed bespreken hoe er geoefend wordt is belangrijk. Welke methode past bij het kind en de ouders? Bekijk goed wat haalbaar is, zodat het extra oefenen ook vooruitgang te zien geeft. Het is zo ontzettend belangrijk dat het kind de motivatie behoudt en dat de onzekerheden verminderen. Dit kan goed bereikt worden als er regelmatig succeservaringen zijn.

Wanneer is een onderzoek naar de leesproblemen of dyslexie zinvol?

Als gerichte remediale hulp en alle extra oefeningen na een periode van een half jaar niet voldoende goed aanslaan en het kind vastloopt in de ontwikkeling van het lezen, is een psychologisch en orthodidactisch onderzoek zinvol om de oorzaken te vinden.

Bestaat er een vermoeden dat er sprake kan zijn van ernstige leesproblemen en mogelijk dyslexie, kijk dan goed in het Protocol Dyslexie Diagnostiek en Behandeling welke stappen er genomen moeten worden voor er een onderzoek aangevraagd kan worden.

Voor kinderen waarbij de school het vermoeden heeft dat er sprake is van een Enkelvoudige Ernstige Dyslexie is er een speciaal document (www.masterplandyslexie.nl). Indien dit vermoeden bestaat, kan de diagnostiek en de behandeling vergoed worden door de gemeente.

Bij veel kinderen met ernstige leesproblemen kan er sprake zijn van dyslexie maar **dat hoeft niet** een Enkelvoudige Ernstige Dyslexie te zijn. Een onderzoek komt dan voor rekening van de ouders. Er zijn scholen die een deel van het onderzoek kunnen vergoeden.

Meer weten?

Informatie vanuit SWV de Eem

Procedure vergoeding ernstig enkelvoudige dyslexie 2015, te vinden op: www.swvdeeem.nl

Informatieve websites

www.steunpuntdyslexie.nl
www.masterplandyslexie.nl
www.dedicon.nl
www.makkelijklezenplein.nl
www.expertisecentrumnederlands.nl
www.dyslexieplein.nl

© Oudervereniging Balans, oktober 2015

Interessante video's

http://www.hetklokhuis.nl/tv-uitzending/2634/Dyslexie

https://www.youtube.com/watch?v=IEpBujdee8M&feature=player_embedded

Boeken

Dyslexie en leesproblemen – Arga Paternotte en Nikki Oostewechel

Houvast bij leesproblemen & dyslexie op de basisschool – Arga Paternotte

Mijn kind heeft dyslexie – Martine Ceyssens

Cursusaanbod BalansAcademy *zie www.balansdigitaal.nl/academy*

Cursus Vroegsignalering en begeleiding bij dyslexie in de klas

Workshop Structuur op school

Workshop Executieve functies

© Oudervereniging Balans, oktober 2015

Rekenproblemen en dyscalculie

SWV de Eem
ELK KIND ZIJN EIGEN WEG

Theoretisch kader

Ontwikkelen van rekenvaardigheden

Al op hele jonge leeftijd leren kinderen getallen herkennen. Bijvoorbeeld als antwoord op de vraag “hoe oud ben je?”, kunnen kinderen vaak als ze 1 jaar worden, 1 vinger opsteken. Zo wordt het begin gemaakt om een getal aan een hoeveelheid te koppelen en een hoeveelheid aan een getal. Dit noemen we begripsvorming.

Kinderen leren dit niet allemaal in hetzelfde tempo. Er zijn kinderen die hier heel lang problemen mee houden en heel veel moeten oefenen voordat dit eerste onderdeel van het rekenen geautomatiseerd is. Er zijn ook kinderen die deze vaardigheid onvoldoende automatiseren. Hierdoor ontstaan problemen met de volgende stap waar in groep 3 een begin mee wordt gemaakt; de rekenafspraken en de rekenprocedures, zoals het plaatsen van de getallen op een getallenlijn en het leren optellen en aftrekken. Dit zijn de oplossingsprocedures.

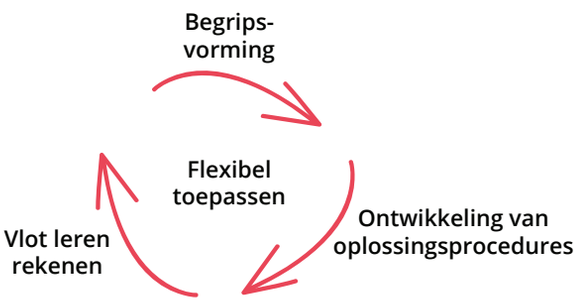

In groep 5 wordt er verwacht dat de basisvaardigheden, die aangeleerd zijn in groep 3 en verder ingeoefend zijn in groep 4, beheerst worden. Leerlingen kunnen dan meer en meer de kennis en de vaardigheden toepassen.

Rekenproblemen en rekenstoornissen

Rekenproblemen en rekenstoornissen worden gekenmerkt door problemen met het automatiseren van de basiskennis en/of met het begrijpen en leren van de regelafspraken en procedures. We spreken van een stoornis als er na gerichte remediale hulp en heel veel oefenen weinig vooruitgang is te zien. Kinderen kunnen hierdoor onzeker en faalangstig worden. Zij blijven aangewezen op gerichte remediale hulp, steunkaarten en hulpmiddelen. Daarnaast kan een individuele leerlijn met een eigen rekenprogramma noodzakelijk worden.

Andere problemen waaraan je kunt ontdekken dat rekenen moeilijk is, zijn: het langdurig op de vingers blijven tellen, hardnekkig omdraaien van getallen, het niet kunnen onthouden van de volgorde van de rekenstappen, de plaats van een getal, moeite met de dagen van de week, klokkijken en de waarde van het geld.

© Oudervereniging Balans, oktober 2015

De precieze oorzaak van dyscalculie is nog niet goed bekend. Wel weten we dat er verschillen zijn in het functioneren van de hersenen tussen kinderen die snel kunnen rekenen en kinderen met rekenproblemen. Er lijkt tevens sprake te zijn van erfelijkheid.

Handelingsadviezen voor de leerkracht

Enkelvoudige dyscalculie valt binnen de basisondersteuning op een school. Volg hiervoor het protocol voor rekenproblemen en dyscalculie die jouw school hanteert.

In de onderbouw

Het ontwikkelen van het tellen en het getalbegrip is bij kinderen het belangrijkste in de kleuterfase. Als leerkracht moet je alert zijn als kinderen zeer veel moeite hebben met het onthouden van telliedjes en de telrij. Getallen niet kunnen onthouden, als ze de getallen moeten aanwijzen of vertellen hoeveel ogen of tenen ze hebben.

Begrippen als groter, evenveel, meer, weinig, zwaarder, langer zijn noodzakelijk bij het krijgen van een getalbegrip. Het is heel belangrijk dat het getalbegrip bij kleuters goed ontwikkeld is voordat ze naar groep 3 gaan.

Merk je al in groep 1 dat cijfers niet beklijven, bespreek dit dan met de intern begeleider en de ouders. Liever te vroeg hulp dan pas als er meer verwacht wordt. Bij vroegtijdige hulp is de duur van de hulp vaak veel korter. In de kleutergroepen is nog veel spelenderwijs mogelijk.

Het is heel zinvol als ouders hierbij ingeschakeld worden. Er zijn veel leuke kleuterprogramma's waar kinderen spelenderwijs veel van kunnen leren.

In de midden- en bovenbouw

Het kenmerkende van kinderen met rekenproblemen kun je in de midden- en bovenbouw zien als ze hardnekkig de vingers blijven gebruiken of het rekenrekje nodig blijven hebben. Waarschijnlijk is het rekenwerk niet altijd af en staan er te veel fouten in het werkboek. Dit komt vaak niet omdat er te snel of te onnauwkeurig gewerkt wordt, maar eerder omdat er veel meer oefening nodig is om de stof in te slijpen.

Overleg met de IB-er en de ouders welk computerprogramma zinvol, leerzaam en leuk is om thuis drie minuten per dag te oefenen.

Een goed moment om te ontdekken of er sprake kan zijn van automatiseringsproblemen is het aanleren van de tafels. Je ziet leerlingen die een tafel zeer snel onder de knie hebben en andere waar alleen 1, 2, 5 en 10 keer snel beklijft.

Om kinderen die meer oefening nodig hebben te ondersteunen, kun je alle kinderen hardop in koor de tafel(s) laten opzeggen. Dit kan ook thuis gedaan worden en in de auto op weg naar de voetbal.

Kinderen die moeite hebben met rekenen vallen tevens op als er meerdere rekenstrategieën aangeleerd worden. Hiervan kunnen ze erg in de war raken.

Advies is, geef kinderen die extra instructie nodig hebben één rekenregel en laat ze daarmee oefenen. Leg ouders uit dat zij geen rekenregels aan hun kind moeten leren, zo komt er nog meer verwarring.

© Oudervereniging Balans, oktober 2015

In de bovenbouw hebben zwakke rekenaars steun aan het meer cijfermatig rekenen. Bespreek samen met de IB-er welke stof het meeste zin heeft om aan te leren, zodat de kinderen wel doorgaan met de rekenontwikkeling. Welke extra instructie en oefening is noodzakelijk? Bespreek met het kind en de ouders wat en hoeveel er geoefend kan worden thuis.

Maak van een hele zwakke rekentoets een foutenanalyse en ga een gesprek aan met het kind om erachter te komen wat er aan de hand is.

Wat is de kracht van het kind?

Het is zinvol om met het kind te bespreken dat jij als leerkracht ziet wat het al goed kan en waar het problemen mee heeft. Zo weet het kind dat het hulp kan vragen en dat jij wilt helpen.

Vaak is het noodzakelijk dat er extra geoefend wordt, ook dit kan heel goed besproken worden. Als je een goede voetballer wil worden, moet je ook veel oefenen.

Afspraken maken met het kind en de ouders wanneer en hoelang er thuis geoefend moet worden (nooit langer dan 15 minuten, liefst 5 tot 10 minuten iedere dag).

Goed bekijken wat haalbaar is, zodat het extra oefenen ook vooruitgang te zien geeft. Het is zo ontzettend belangrijk dat het kind de motivatie behoudt en dat de onzekerheden verminderen.

Dit kan goed bereikt worden als er regelmatig succeservaringen zijn.

Wanneer is een onderzoek naar de rekenproblemen of stoornis zinvol?

Als de rekenontwikkeling in vergelijking met de totale ontwikkeling achterblijft en het kind niet voldoende profiteert van de gerichte remediale hulp en alle extra oefeningen, is het zinvol om een psychodiagnostisch onderzoek te laten verrichten. Vaak is er tevens sprake van onzekerheden of faalangst.

Meer weten?

Informatieve websites

www.balansdigitaal.nl
www.masterplandyscalculie.nl
http://rekenenistop.blogspot.nl/
www.volgens-bartjens.nl
www.kleuterportaal.nl
www.spelletjesplein.nl/rekenen
www.rekenblobs.nl

Interessante video's

http://www.hetklokhuis.nl/tv-uitzending/2903/Dyscalculie
https://www.youtube.com/watch?v=2mv3--iPI5A

Boeken

Stomme sommen – Raul Saez Scheihing en Ellie Smulders
Mijn kind heeft dyscalculie – Martine Ceyssenss

Cursusaanbod BalansAcademy *zie www.balansdigitaal.nl/academy*

Cursus Vroegsignalering en begeleiding bij dyscalculie in de klas
Workshop Structuur op school
Workshop Executieve functies

© Oudervereniging Balans, oktober 2015

Executieve functies

SWV de Eem
ELK KIND ZIJN EIGEN WEG

Theoretisch kader

Wat zijn executieve functies?

Executieve functies zijn denkprocessen die nodig zijn om doelgericht, effectief en passend te kunnen handelen. Het gaat om het kunnen vooruit denken, het niet direct reageren, het kunnen concentreren, het kunnen opslaan en onthouden van informatie en het adequaat kunnen reageren in sociale situaties.

Door de opkomst van verschillende technieken om de hersenen te onderzoeken, zoals met behulp van een fMRI (functionele Magnetic Resonance Imaging) kan er meer inzicht verkregen worden op de werking van de hersenen. De laatste 15 jaar wordt er heel veel onderzoek gedaan en zijn er testinstrumenten ontwikkeld.

Ontwikkeling van de executieve functies

Bij de geboorte zijn de hersenen in aanleg aanwezig. De verschillenden hersendelen groeien en volgroeien heel verschillend. De hersenendelen voor het ontwikkelen van de taal en de motoriek of het zien en het horen zijn al vroeg na de geboorte actief. De prefrontale cortex, verantwoordelijk voor de ontwikkeling van de executieve functies, begint ongeveer op peuterleeftijd en groeit door tot ver in de adolescentie en misschien nog wel later.

Welke functies horen bij de executieve Functies?

Hieronder een lijstje met de belangrijkste functies die nodig zijn om doelgericht en effectief te kunnen handelen:

1. Werkgeheugen: vaardigheid om informatie in het geheugen te bewerken en de taak te voltooien.
2. Flexibiliteit: makkelijk kunnen omschakelen van het één naar het ander.
3. Responsinhibitie: gedrag en handelingen zelf kunnen stoppen en onderdrukken.
4. Emotieregulatie: het kunnen reguleren van emotionele reacties.
5. Taakinitiatie: zonder uitstel aan een taak kunnen beginnen.
6. Planning-organisatie: kunnen bedenken wat je nodig hebt om de taak stap voor stap te kunnen uitvoeren.
7. Organisatie van materialen: welke spullen heb je voor iets nodig (je boek, een pen, etc.)?
8. Zelfmonitoring: controleren van je werk; hoe heb ik het gedaan en heb ik alles gedaan?

Stoornissen in de executieve functies

Stoornissen komen voor bij kinderen met een traumatisch hersenletsel en bij kinderen met ontwikkelingsstoornissen zoals ADHD en een stoornis binnen het Autisme Spectrum. Bij kinderen met ADHD zijn er vaak problemen met het direct reageren of handelen, de impulsiviteit en het onvoldoende goed uitvoeren van een taak. Bij kinderen met ASS zijn er vaak problemen met het kunnen schakelen en het aanpassen van het gedrag bij een verandering.

De BRIEF Vragenlijst voor Executieve Functies is de eerste vragenlijst die ontwikkeld is om een goed beeld te krijgen van de ontwikkeling hiervan. De vragenlijst is te gebruiken voor kinderen van 5 tot en met 17 jaar. Deze vragenlijst wordt gebruikt bij een psychologisch onderzoek naar een vermoeden van een stoornis van de executieve functies.

Handelingsadviezen

Kun je executieve functies aanleren en verbeteren?
In het onderwijs ben je iedere dag bezig met het aanleren, verbeteren en ondersteunen van de Executieve functies.

Je leert kinderen regelmatig hoe ze een bepaalde taak moeten aanpakken, wat ze daarvoor nodig hebben, welke stappen ze moeten nemen en wanneer de taak voldoende gemaakt is. Je leert ze hun werk te controleren en netjes te werken.

Je leert ze om zich te concentreren op hun werk en dat het met aandacht werken, minder fouten tot gevolg heeft.

Je leert ze wanneer ze met een taak moeten beginnen en hoe lang ze daarvoor hebben.

Je leert kinderen om op hun beurt te wachten, naar andere kinderen te luisteren en niet er door iemand anders heen te praten.

Je vertelt verhalen die ze moeten onthouden en waar je vragen over kan stellen om te kijken wat ze allemaal hebben kunnen onthouden en of ze al verbanden kunnen leggen.

Je leert kinderen zich aan de groepsregels te houden en andere kinderen geen pijn te doen en niet te pesten.

En je geeft ze complimenten als het goed is gegaan en als ze zich aan de regels gehouden hebben. Zo versterk je de vaardigheden.

Wat kun je doen als er problemen zijn met de executieve functies?
Het is heel goed mogelijk om een interventie te ontwikkelen, eventueel in samenspraak met de intern begeleider.

Stap 1: ga in gesprek met het kind om samen te kijken waar het kind het meeste tegenaan loopt.
Stap 2: laat het kind bepalen wat hij wil versterken/verbeteren.
Stap 3: laat het kind verwoorden hoe hij denkt dat dat gaat lukken.
Stap 4: maak samen een stappenplan met een checklist en een beoordeling van het kind zelf.
Stap 5: controleer hoe het kind het doet en geef daar waar mogelijk complimenten.
Stap 6: bespreek na een week samen hoe het gegaan is en maak eventueel aanpassingen.
Stap 7: ga hiermee door totdat het kind zelf aangeeft dat het niet meer nodig is!

Meer weten?

Informatieve websites

- http://www.opvoedadvies.nl/executievefuncties.htm
- http://www.slo.nl/primair/themas/jongekind/lexicon/Executievefuncties/
- http://wij-leren.nl/executieve-functies-slim-maar.php
- http://gedragsproblemenindeklas.nl/executieve-functies/
- http://www.balansdigitaal.nl/data/balans-magazine/2010/balans-magazine-2010-9/executieve-functies-verbeteren-met-braingame-brian/

Interessante video

- https://www.youtube.com/watch?v=fNu48TM-170

Boeken

- Gedrag in uitvoering. Over executieve functies bij kinderen en pubers - Diana Smidts & Mariëtte Huizinga
- Slim maar … Help kinderen hun talenten benutten door hun executieve functies te versterken - Peg Dawson & Richard Guare

Cursusaanbod BalansAcademy

- Workshop Executieve functies: herkenning en ontwikkeling

© Oudervereniging Balans, 2015

Taalontwikkeling

Anders dan lezen en rekenen leren we het spreken spelenderwijs.
Niemand kan zich herinneren hoe hij taal leerde en er wordt van ouders ook niet verwacht dat ze het hun kinderen systematisch aanleren. Taal pikt een kind gewoon op. En dat is opmerkelijk want taal is behoorlijk ingewikkeld. Kijk maar naar de zinsontwikkeling, die verloopt heel geordend. Als het kind het twee-woord-stadium net is ontgroeid, zegt het achtereenvolgens zinnen als: 'mama koekje', 'mama koekje pakken'. Het kind past de zinsbouw toe zonder het expliciet te hebben geleerd. Het kind bouwt het grammaticale systeem geleidelijk op, door de toepassing van regels op enkele woorden uit te breiden naar meerdere woorden en woordgroepen.

De kennis van woorden en de ontwikkeling van de woordenschat gebeurt op basis van koppelen van ervaringen, belevenissen, aan betekenissen. Het kind geeft betekenis aan de wereld om zich heen. Volwassenen kunnen het kind volgen en taal toevoegen aan ervaringen, spel, activiteiten. Het is aan het kind om deze taal een plek te geven en zelf te gaan gebruiken. Woordenschat ontwikkelt zich door zowel aanleg, verbale intelligentie, als door invloeden uit de omgeving, gericht taalaanbod.

Taalproblemen en Taalontwikkelingsstoornissen

Een taalachterstand is iets anders dan een taalontwikkelingsstoornis. Alle kinderen met een taalontwikkelingsstoornis hebben een taalachterstand. Maar niet alle kinderen met een taalachterstand hebben een taalontwikkelingsstoornis. Kinderen met een taalontwikkelingsstoornis hebben moeite om zich te ontwikkelen op het gebied van taal. Ze vinden het bijvoorbeeld moeilijk om woorden en klanken te onthouden.
Een taalontwikkelingsstoornis herken je aan:

- Het kind is slecht te verstaan, heeft moeite met het uitspreken van klanken en klankcombinaties.
- Het kind begrijpt niet goed wat er gezegd wordt.
- Het kind begrijpt en gebruikt nog weinig woorden. Soms heeft het moeite het juiste woord te kiezen in de juiste situatie.
- Het kind maakt erg korte, onvolledige zinnen, of zinnen met volgordefouten.

Vijf procent van de bevolking heeft TOS, in de hersenen van mensen met TOS wordt taal dan minder goed verwerkt. Hierdoor hebben kinderen bijvoorbeeld moeite met het onthouden en leren van woorden of klanken.
Een taalontwikkelingsstoornis kun je niet zien. Het is een onzichtbare beperking en daardoor wordt het soms niet goed herkend. Ook wordt TOS nog te vaak verward met bijvoorbeeld dyslexie, stotteren, een algemene taalachterstand of autisme.

De precieze oorzaak van een taalontwikkelingsstoornis is nog niet goed bekend. We weten dat er soms sprake is van een erfelijke component, maar dat is zeker niet altijd het geval. We weten ook dat taal in de aanleg in de hersenen al minder goed ontwikkeld kan zijn, waardoor kinderen de hersenen minder snel schakelen op talige informatie, of minder efficiënt hun talig reageren kunnen plannen.

Handelingsadviezen voor de leerkracht

Zowel mondelinge als schriftelijke taalvaardigheid vallen onder het reguliere lesaanbod van een school. Wanneer een kind opvalt in het begrijpen van informatie, instructie, of in zijn wijze van communiceren, kan gedacht worden aan een achterstand in de taalontwikkeling of aan een taalontwikkelingsstoornis

In de onderbouw

Het ontwikkelen van de woordenschat en de mondelinge taalvaardigheden maakt vooral in de kleuterfase een enorme groei door. We spreken van een 'taalgevoelige' periode. Als leerkracht moet je alert zijn als kinderen weinig spreekinitiatieven nemen, vaak antwoorden met 'weet ik niet', spreken in heel korte en soms kromme zinnen, de namen van de andere kinderen of de namen van kleuren niet goed aan kunnen leren en nog weinig woorden oppikken van de aangeboden taalactiviteiten in de groep, hun snor drukken bij spelsituaties die een beroep doen op vlot kunnen meepraten. Merk je in de kleutergroepen al op dat woorden niet beklijven, of dat het kind erg moeilijk te verstaan is, of zich met taal moeilijk kan redden in de groep, bespreek dit dan met de intern begeleider en met de ouders. Zoals gezegd is het juist deze periode van belang om de taalontwikkeling zo goed mogelijk te stimuleren.

Het is belangrijk dat ook de ouders meegenomen worden bij taalstimulering van het kind. Denk hierbij aan taalspelletjes, kletsen bij de dagelijkse boodschappen, bij het koken, aankleden, waarbij veel voor het kind herkenbare woorden spelenderwijs gebruikt worden.

In de midden- en bovenbouw

In de midden- en bovenbouw komt het er nog meer op aan dat kinderen instructies van de leerkracht voldoende op kunnen pikken, en om kunnen zetten in uitvoering van hun dagelijks werk. Ook moeten de kinderen vlot aan gesprekjes in en buiten de klas deel kunnen nemen. Als de kinderen ook in de midden en bovenbouw nog weinig spreekinitiatief nemen, dan kan dat te maken hebben met een minder goed ontwikkelde taalontwikkeling.

Overleg met de ouders welke voorinformatie voor jou als leerkracht van belang is om aan te kunnen sluiten bij gesprekjes in de klas. Vraag de ouders thuis al te polsen wat het kind in de kring wil vertellen.

Is een kind wat sneller in tranen, stil en teruggetrokken, snel boos, of juist clownesk, dan kan ook dat te maken hebben met een taalontwikkelingsachterstand of taalontwikkelingsstoornis. Het kind vindt dan minder snel de denktaal om zichzelf te troosten of zijn gedrag bij te sturen. Er zijn ook kinderen die juist heel stil of teruggetrokken zijn. Ook dat kan te maken hebben met beperkte taalvaardigheden.

Wat vooral opvalt is het gedrag, terwijl de oorzaak kan liggen bij beperkte taalvaardigheden.

Zowel in de onderbouw als in de midden- en bovenbouw hebben kinderen met taalproblemen steun aan verlengde instructie, beperken van auditief aangeboden informatiehulp bij omzetten van instructietaal naar doetaal, en extra uitleg van minder bekende begrippen of hulp bij het vinden van hoofd- en bijzaken in lesstof. Bespreek samen met de IB-er welke begrippen van belang zijn om expliciet aan te leren en bied waar mogelijk preteaching. Bespreek met het kind en de ouders wat er thuis aan voorbereiding op de lesstof kan worden gedaan.

Ga na welke aanpak strategieën het kind kunnen ondersteunen bij de aanpak van leesteksten en woordenschat

Wat is de kracht van het kind?
Ga met het kind in gesprek over welbevinden op school in relatie tot leren (de verschillende vakken) en de omgang met andere kinderen. Wat vindt het kind goed gaan en waar wil het nog in leren of bij geholpen worden? Heeft het kind ook hulp van een logopedist, neem dat dan mee in dit gesprek.
Bespreek wat jouw rol als leerkracht kan zijn, maar ook wat het kind zelf kan doen. Maak hier afspraken over en leg die vast in een Kindplan. Het is van belang dat je doelen stelt en dat die doelen haalbaar (en evalueerbaar) zijn.

Wanneer is een onderzoek naar de taalproblemen of taalontwikkelingsstoornis zinvol?
Als de informatieverwerking, de woordenschat en/of de zinsbouw in vergelijking met de totale ontwikkeling van het kind achterblijft en ook voldoende didactische vorderingen uitblijven, kan het zijn dat er sprake is van een taalontwikkelingsstoornis. Als, ondanks gerichte hulp in de klas of de RT een kind onvoldoende in staat blijft tot communicatie met klasgenoten, is het zinvol een kind aan te melden voor logopedisch onderzoek zinvol. Dit kan bij een bij een particulier gevestigde logopedist of een audiologisch centrum. Bovendien kan een consultatie aangevraagd worden bij Auris Dienstverlening.

Meer weten?

Informatieve websites
www.auris.nl
www.kindentaal.nl
http://www.taalspraak.nl
www.taalzee.nl
www.signaleraar.nl

Interessante video's
http://www.npo.nl/zapp-echt-gebeurd/26-01-2014/KN_1655512
https://www.youtube.com/watch?v=UCyaA0PytF8
https://www.youtube.com/watch?v=uH2IMeY8Jrc

Boeken
Kinderen met specifieke taalstoornissen – Burger E. en Wetering v.d. M – Kentalis
Taalontwikkeling op school – Verhallen M. en Walst R.

Cursusaanbod Auris zie www.auris.nl/cursus
Ervaar TOS
Cyclus van 9 verschillende modules rondom Taalontwikkelingsstoornissen. Ook los te volgen.

Leerlijnen en passend onderwijs

Door Agnes Kemna expert SBO

SWV de Eem
ELK KIND ZIJN EIGEN WEG

In de groep van basisschool X zit 1 leerling die zonder extra maatregelen het referentieniveau van de 1F niet gaat halen aan het eind van de basisschool. Wat kunnen de intern begeleider en de leerkracht doen om de 1F doel wel te halen?

Achtergrond

In 2008 zijn in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap vanuit de kerndoelen (beschrijven het onderwijsaanbod, en geven een inspanningsverplichting voor de leerkracht en het onderwijs) de referentieniveaus voor taal en rekenen geformuleerd.

Scholen zijn sinds 1 augustus 2010 wettelijk verplicht de referentieniveaus Nederlandse taal en rekenen in het onderwijsaanbod als uitgangspunt te nemen. Er zijn concrete invullingen gemaakt; doorlopende leerlijnen zijn beschreven, en hiervan afgeleid taal- en rekenmethodes ontwikkeld : Alles afgestemd op de referentieniveaus.

Op 10 december 2013 is vastgesteld dat er een verplichte centrale eindtoets komt voor basisschoolleerlingen groep 8, waarbij de referentieniveaus als richtlijn genomen worden.

Het aanleren van de basiskennis en – vaardigheden is een kerntaak van het basisonderwijs. Het basisonderwijs legt nu het aanbod van de basiskennis en – vaardigheden per leerjaar vast in het groepsplan. De leerlijnen van de verschillende methodes die worden gebruikt (voor rekenen, taal en andere vakken), zijn daarbij vaak de leidraad voor de leerkrachten.

Het referentiekader

Er werd een expertgroep 'Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen' ingesteld. Deze expertgroep heeft een systematische beschrijving gegeven wat leerlingen in de verschillende fasen (12 jr, 14 jr en 18 jr) van het onderwijs moeten kunnen en kennen. Het 'referentiekader'.

De referentieniveaus zijn ontwikkeld in opdracht van het ministerie van OCW, omdat:

- Er zorgen waren over het niveau van het taal- en rekenonderwijs in Nederland; het basisniveau van leerlingen en de kwaliteit van het taal- en rekenonderwijs was verslechterd.
- Het ontbreken van een doorlopende leerlijn voor taal en rekenen tussen de verschillende onderwijsvormen. Vooral van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs.

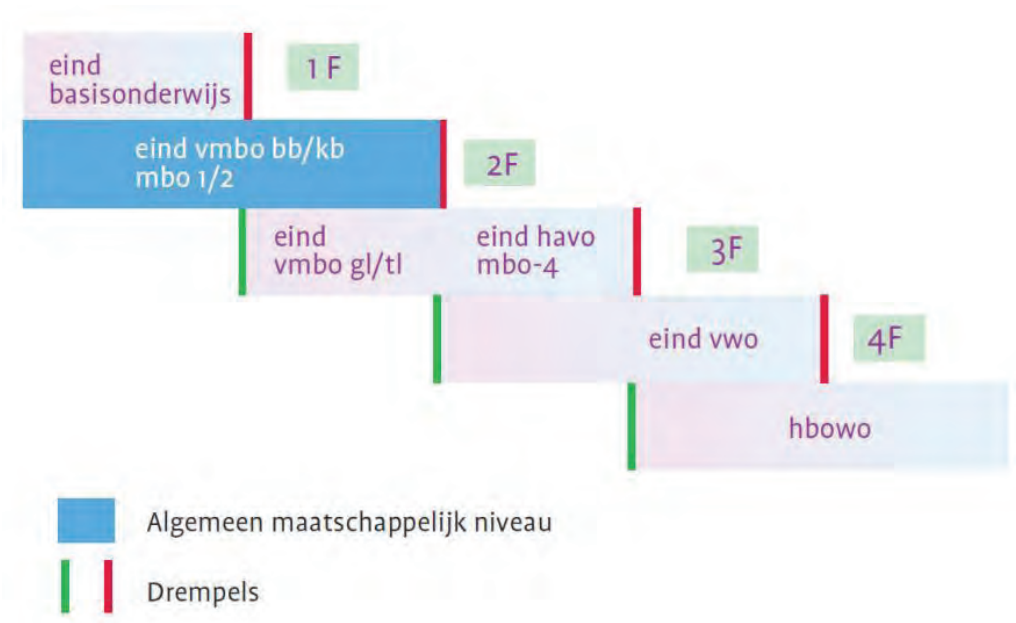

Fig. 1 Dit is het referentiekader op vier momenten in de schoolloopbaan 'Fundamenteel niveau'.

Het referentiekader kent twee niveaus: het Fundamentele niveau en het Streefniveau

Doel van de referentieniveaus zijn om een samenhangend curriculum voor taal en rekenen te creëren voor het onderwijs, zodat het taal- en rekenprestaties verbeteren en er efficiëntere en effectievere onderwijs- programma´s ontwikkeld worden. De niveaus zijn:

- Het Fundamentele niveau (F); het niveau waar alle leerlingen op dat moment aan moeten voldoen.
- Het Streefniveau (S); voor leerlingen die iets meer kunnen.

Door het vaststellen van de referentieniveaus **1F** en **1S** wordt duidelijk wat een leerling moet kunnen en kennen bij de overgang naar het vervolgonderwijs. De aansluiting van het po naar het vo kan daarmee verbeterd worden; de drempels tussen de onderwijsvormen kunnen zo verkleind of weggenomen worden. Het fundamentele niveau (1F) richt zich op basale kennis en vaardigheden, en is meer gericht op functioneel rekenen. Het Streefniveau (1S) richt zich daarnaast ook op meer formeel rekenen en redeneren/uitleggen. De handleidingen van de nieuwe generatie taal- en rekenmethodes geven meestal aan hoe niveau 1F en 1S terug zijn te vinden in de leerstof.

Informatie over de referentieniveaus en de doorlopende leerlijnen is ook te vinden op:
https://erwd.nl/_downloads/leren-rekenen/hoofdstuk-1/artikelen/concretisering-referentieniveaus-rekenen-1f-1s---slo.pdf
http://www.taalenrekenen.nl/referentiekader/scholing/steunpunten/steunpuntpo/
http://www.taalenrekenen.nl/ref_niveaus_taal/pape/
http://www.taalenrekenen.nl/ref_niveaus_rekenen/

Leerlijnen

Een leerlijn is een samenvoeging van enerzijds de leerstoflijn, die aangeeft welke leerstof wordt behandeld en beheerst moet worden per leerjaar, en anderzijds de onderwijslijn die aangeeft op welke manier de leerstof wordt geleerd.

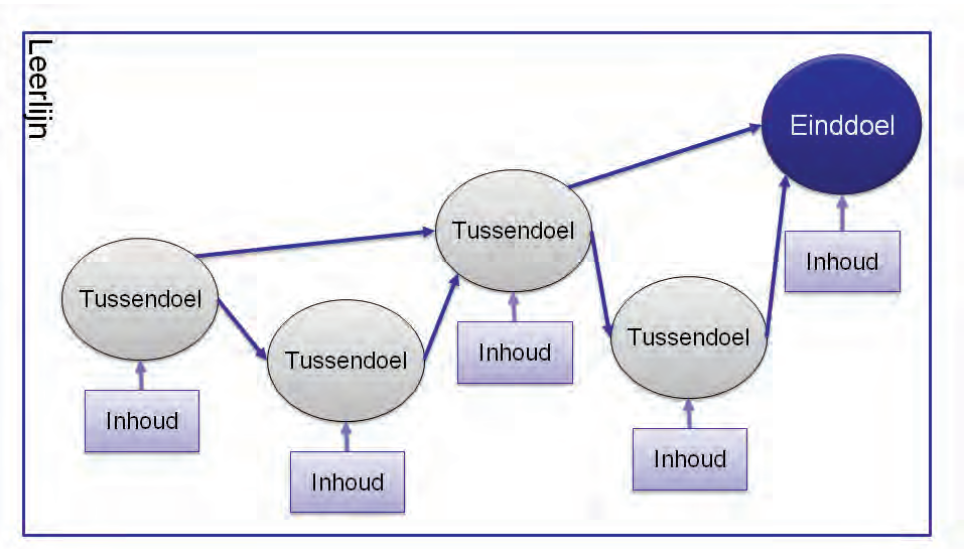

De leerlijnen zijn een leidraad voor de leerkracht; leerkrachten kunnen hiermee de ontwikkeling van hun leerling beter volgen. Zij weten op welk niveau de leerlingen ongeveer moeten zitten om te voldoen aan de tussen- en kerndoelen. De leerlijnen geven een praktische invulling aan de kerndoelen. Tussendoelen zijn cruciale momenten in de leerlijn. Deze tussendoelen worden SMART geformuleerd (b.v. leerlijnen CED- groep). Een leerlijn bevat didactische aanwijzingen, zoals materialen, modellen, en cruciale leermomenten (hoofdfasen) binnen de leerstof.

1. *Hoofdfasen binnen een leerlijn (protocol ERWD)*

Elke nieuwe methode heeft een leerlijn in zijn methode zitten. Deze leerlijn zit vaak in de handleiding en kun je ook op internet terugvinden. Er zijn ook methode onafhankelijke leerlijnen zoals de leerlijnen van het SLO en CED- groep
Kennis van de leerlijnen is geen doel op zich maar een middel om passend onderwijs te kunnen realiseren. Bij verschillende vakken is het belangrijk dat een leerkracht weet hoe hij van concrete context naar een abstracte som kan overstappen
Voor vakgebieden en vaardigheden waarvoor wij geen methode gebruiken, bepalen wij zelf de leerlijnen. Per leerjaar worden daar dan afspraken over gemaakt. B.v. leren presenteren.
Meer weten over methode onafhankelijke leerlijnen?
http://www.leerlijnen.cedgroep.nl/
http://www.leerlijnen.cedgroep.nl/so.aspx
www.onderwijsgek.nl
www.digilijnrekenen.nl
http://www.fi.uu.nl/rekenlijn
http://www.taalenrekenen.nl/ref_niveaus_taal/uitwerkingen/leerstoflijnen

Passende perspectieven

In opdracht van OCW is het project Passende Perspectieven gestart (SLO project). Leerlingen voor wie de 1F te hoog gegrepen is zijn er speciale of aangepaste doelen nodig . Voor deze leerlingen worden er keuzes gemaakt. Die keuzes liggen vooral op het gebied van het halen van reken- en taaldoelen op een ander handelingsniveau en strategiegebruik (Van Groenestijn, Borghouts en Janssen, 2011). Hierbij kun je denken aan leerlingen die naar Praktijkonderwijs of Iwoo-bb en Iwoo kb gaan.
Voor taal gaat het om vier domeinen:

- Mondelinge taalvaardigheid (gespreksvaardigheid, luistervaardigheid en spreekvaardigheid)
- Lezen (zakelijke en fictionele teksten, narratieve en literaire teksten)
- Schrijven
- Begrippenlijst en taalverzorging
- Ook voor rekenen zijn de referentieniveaus ook in vier domeinen onderverdeeld:
- Getallen (dit bevat zowel getallen als bewerkingen)
- Verhoudingen (waaronder breuken en procenten)
- Meten en Meetkunde
- Verbanden (waaronder informatieverwerking uit tabellen en grafieken)

Meer weten?

www.passendeperspectieven.slo.nl

SWV de Eem
ELK KIND ZIJN EIGEN WEG

Passende Perspectieven; leerroutes

Wat is een leerroute?

De leerroutes zijn ontwikkeld voor het Primair Onderwijs (PO), maar zijn ook van toepassing in de eerste twee jaar van het Voortgezet Onderwijs (VO) en in het Praktijkonderwijs. De leerroutes geven een globaal beeld van de rekendoelen die 1F (Fundamenteel niveau) omvatten, op welk moment de doelen ongeveer aan bod kunnen komen, en hoe ze zich tot elkaar verhouden.

Welke leerroutes zijn er?

Leerroute 1 is bedoeld voor leerlingen die 1F (Fundamenteel niveau) alsnog kunnen halen op 12-jarige leeftijd, mits benodigde hulpmiddelen en extra tijd op het juiste moment worden ingezet.

Met leerroute 2 halen de leerlingen eveneens niveau 1F (Fundamenteel niveau), maar niet op 12-jarige leeftijd, en soms op een ander niveau van handelen. Zij krijgen meer tijd om de doelen te halen, waarbij in het PO/SBO/SO wordt ingezet op relevante doelen voor doorstroom naar het vmbo.

Leerlingen die route 3 krijgen aangeboden halen niveau 1F (Fundamenteel niveau) niet, maar zijn wel een flink stuk op weg. Voor hen zijn doelen geformuleerd om doorstroom naar Praktijkonderwijs mogelijk te maken. Doelen zijn sterk gericht op functionaliteit en kennen verdergaande restricties in niveau van handelen dan leerroute 2.

Leerroutes 1, 2 en 3: van prioriteit naar keuzes

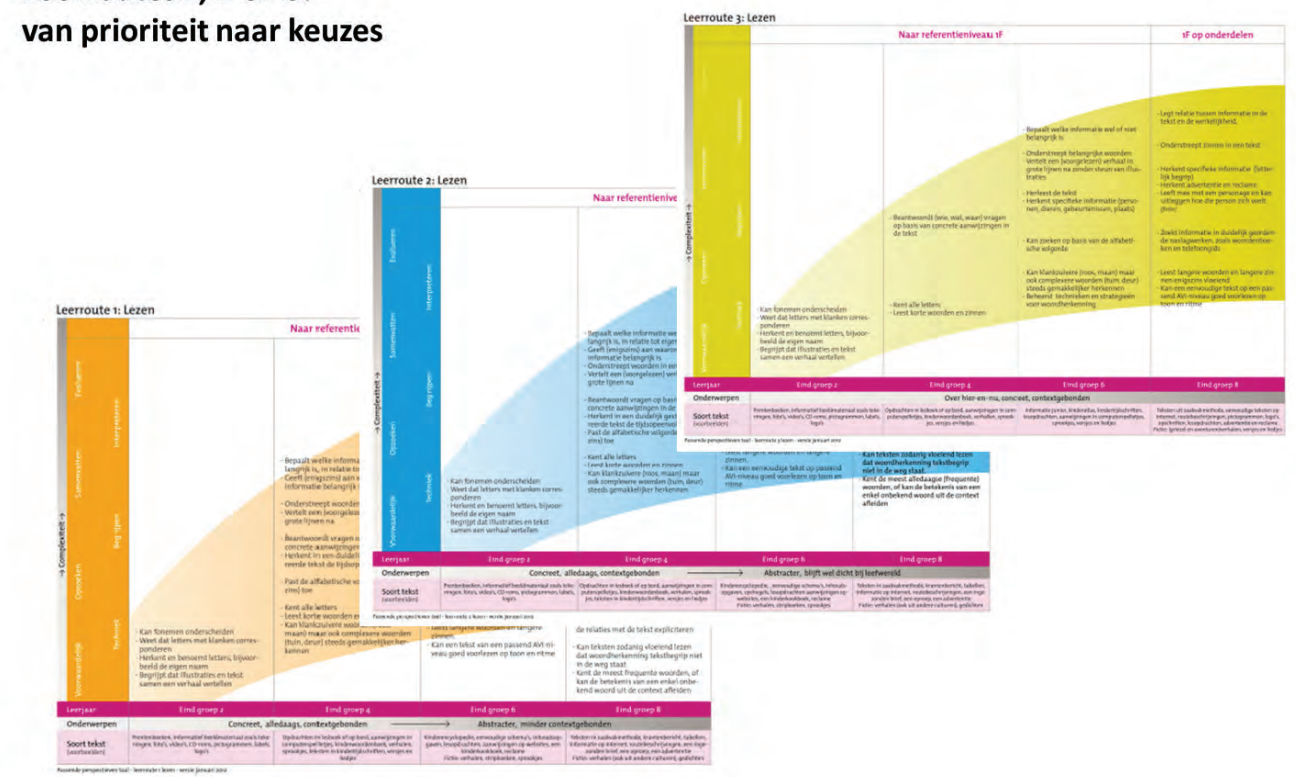

Een leerroute bestaat uit globale doelen en inhouden die relevant zijn met het oog op het vervolgonderwijs: wat moeten leerlingen kennen en kunnen met perspectief op een bepaalde uitstroombestemming?
De leerroutes en de profielen van het SLO geven:

- informatie over de taal- en rekenkenmerken en specifieke onderwijsbehoeften van (groepen) leerlingen,
- een wegwijzer met een algemene toelichting op Passende perspectieven,
- een inbedding van het project in een handelingsgerichte manier van werken, en
- handvatten voor het kiezen van hulpmiddelen of maken van maatwerkaanpassingen.

Het project Passende perspectieven probeert zo een brug te slaan tussen het ontwikkelingsperspectief, de referentieniveaus en een passend onderwijsaanbod.

Meer weten?

http://www.taalenrekenen.nl/ref_niveaus_taal/pape/
http://www.taalenrekenen.nl/ref_niveaus_rekenen/

Ontwikkelingperspectiefplan (OPP)

Een ontwikkelingsperspectief is ‘de inschatting van de ontwikkelingsmogelijkheden van een leerling voor een bepaalde langere periode’. Het zegt iets over het verwachte uitstroomniveau van een leerling. Door het instroomniveau en het verwachte uitstroomniveau te verbinden, ontstaat een prognose of ontwikkelingslijn. Het ontwikkelingperspectiefplan levert een bijdrage aan de opbrengstgerichtheid van het onderwijs voor leerlingen met specifieke onderwijs- en ondersteuningsbehoeften. Het werken met het ontwikkelingperspectiefplan heeft tot doel het onderwijs zo goed mogelijk af te stemmen op wat de leerling kan en nodig heeft. SWV de Eem werkt o.a. met het ontwikkelingperspectiefplan dat de intern begeleider samen met de leerkracht kan maken vanuit het leerlingvolgsysteem van Parnassys.

Het OPP biedt de leerkracht een handvat om het onderwijs planmatig en doelgericht vorm te geven, en is een geschikt instrument voor afstemming en communicatie tussen school, ouders en leerling. Een belangrijke rol is daarbij weggelegd voor de ouders: zij kunnen de school van informatie voorzien over de situatie thuis of eerdere begeleiding op een andere school.
Voor leerlingen met een grote achterstand ten opzichte van de doelen van het basisaanbod zal het soms nodig zijn om naast de intensiverende en/of compenserende maatregelen, doelen op een ander (basaler of concreter) niveau na te streven, te prioriteren en in sommige gevallen te schrappen. Het gaat om leerlingen bij wie duidelijk is dat zij bepaalde doelen behorend bij referentieniveau 1F, ondanks intensivering en compensatie, niet zullen bereiken binnen de periode van het basisonderwijs. Aandachtspunt bij het opstellen van OPP bij leerlingen die naar het praktijkonderwijs, lwoo-bb en lwoo kb gaan veel baat kan hebben bij enkele doelen op niveau 6, 7 of 8 van de leerlijnen. Als een leerling zonder keuzes te maken doorwerkt, is het gevaar groot dat hij of zij 'strandt' op niveau 5 of 6 en nooit de kans heeft gekregen om de voor zijn toekomst belangrijke doelstellingen in niveau 7 of 8 te behalen.

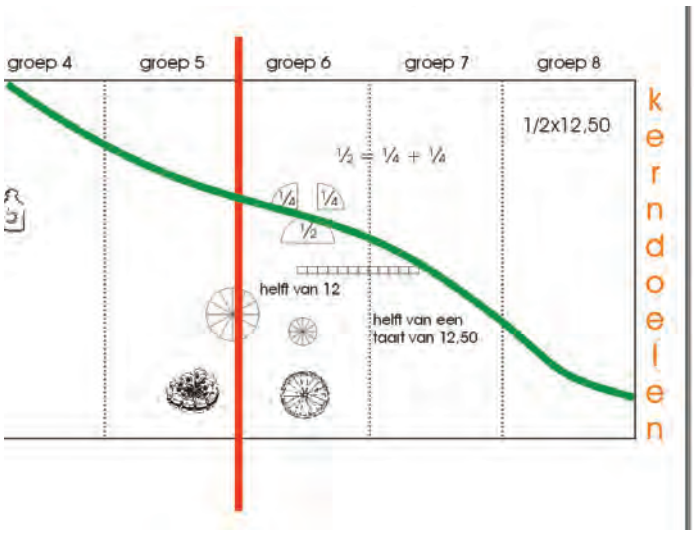

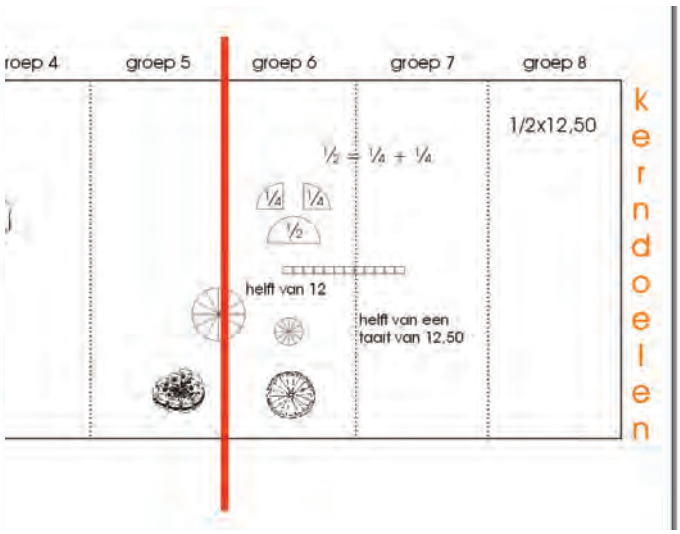

fig 1 Er worden keuzes gemaakt in het rekenaanbod; **fig 2: Er worden geen keuzes gemaakt**

De beslissing om een aangepast aanbod samen te stellen voor leerlingen vraagt om een zorgvuldige afweging, zodat leerlingen voldoende kansen krijgen om bepaalde doelen alsnog te behalen. Om greep te houden op dit proces, en om te kunnen verantwoorden waarom bepaalde keuzes gemaakt zijn, is het van belang dat alle stappen goed worden vastgelegd. Het handelingsgericht werken is hiervoor een geschikt model.

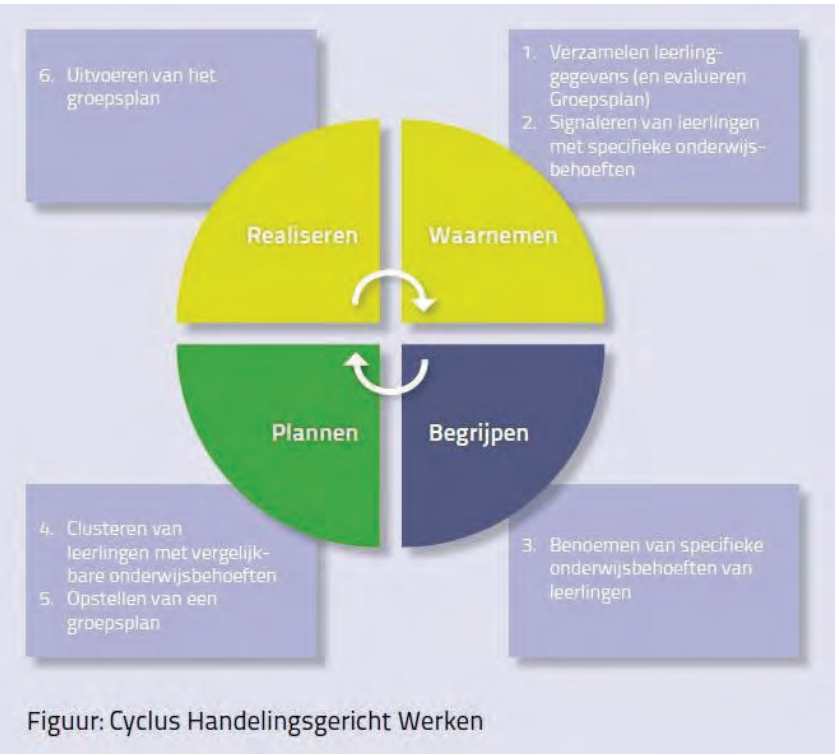

Figuur: Cyclus Handelingsgericht Werken

De doelenlijsten van het SLO zijn uitgebreider dan de overzichten van de leerroutes, en kunnen gebruikt worden om genuanceerdere keuze te maken. Daarnaast zijn er ook profielschetsen (b.v. voor ADHD, lage cognitie, TOS) om een inschatting te maken van het type taal- en rekenproblematiek, en met suggesties voor maatwerkaanpassingen/hulpmiddelen bij de leerroutes.
Aan de hand van

- stimulerende en belemmerende factoren, intelligentie
- observatie in de les,
- nulmeting van het didactisch niveau van de leerling (toetsgegevens methode, Cito gegevens)
- de doelenlijsten
- overzichten van de leerroutes
- resterende onderwijstijd
- verwacht uitstroomniveau

kan men bepalen welke leerroute het beste is voor de leerling (de hoogst haalbare doelen).

De gekozen SMART doelen worden opgenomen in een OPP. Dit betreft de realistische doelen waar je gedurende een vastgelegde periode aan gaat werken met één of enkele leerlingen

Doelenlijst 3: GETALLEN onderdeel VERMENIGVULDIGEN

Specificatie	Leerroute 1	Leerroute 2	Leerroute 3	Opmerkingen
Doel: Vermenigvuldigstructuren herkennen en kunnen beschrijven in zoveel rijtjes/groepjes van zoveel				
Herkennen in een rechthoekstructuur				
Herkennen in een groepjesstructuur				
Doel: Ontwikkelen van de vermenigvuldigtaal				
Kennen van het x-teken				
Vermenigvuldigsituatie kunnen vertalen naar een keersom (4 groepjes van 4 noemen we 4x4)				
Keersom op een verpakking kunnen vertalen naar een situatie				

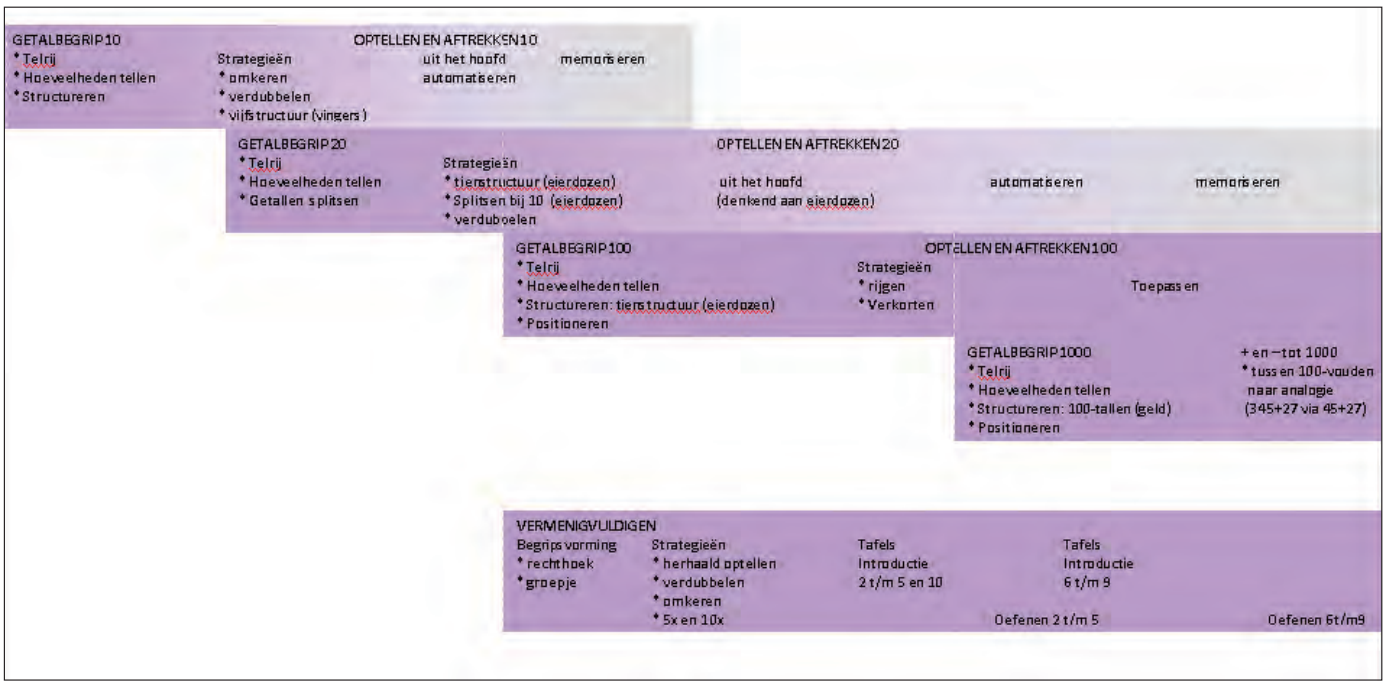

Het werken met leerroutes aan de hand van doelen vraagt kennis en inzicht van de leerkracht. Het is een andere manier van denken, en vraagt om durf en vertrouwen. De leerkracht is en blijft de cruciale verbindende schakel tussen leerling en leerstof. De leerkracht kent de mogelijkheden van de leerling, en weet waar de uitdaging ligt om een stapje verder te komen.

Download:

http://www.fi.uu.nl/speciaalrekenen/

https://erwd.nl/_downloads/leren-rekenen/hoofdstuk-1/artikelen/checklist-verantwoord-kiezen-voor-fundamenteel-rekenniveau-1f.pdf

http://maken.wikiwijs.nl/81931/Werken_met_leerlijnen

Bron vermelding:

- SLO materialen:
- Concretisering van de rekendoelen voor 1F en 1 S
- Passende perspectieven; de folder
- Wegwijzer taal en wegwijzer rekenen
- Leerroute taal en rekenen
- Doelenlijsten rekenen
- Profielschetsen taal en rekenen
- Passende perspectieven voor leerlingen die niveau 1F niet halen

http://www.slo.nl/
http://www.passendonderwijs.nl/

Nina Boswinkel: Kiezen in rekendoelen met leerroutes van Passende Perspectieven; maart 2013
http://www.masterplandyscalculie.nl/docs/Passende-perspectieven-rekenen-in-het-primair%20onderwijs-%20sbo-so.pdf

Tim Michkinghoff: Leerlijnen gekoppeld aan uitstroomniveaus; Praxisbulletin, jaargang 31, nummer 2, oktober 2013
School aan zet: Implementatie van de referentieniveaus taal en rekenen in het primair onderwijs 12 vragen en antwoorden
Anneke Notenboom: Kennismaken met de referentieniveaus voor rekenen; Reken pilots
Noelle Pameijer: HGW- Handelingsgericht werken;artikel
Cedin: Passende perspectieven; Als de 1 F niet haalbaar is.
Martie de Pater: Leerlijnen de baas; artikel
http://wij-leren.nl/leerlijnen-rekenen-wiskunde.ph